

„ТƏРСАНƏ“НИН ЖАРАНМАСЫ ВƏ ТƏКМИЛƏШМƏСИ

Язычы-кинорежиссор Һəsən Сејидбейли «Тəрсанə» романыны 1972-чи илдə «Азəрбајчан» журналынын 3, 4 вə 5-чи нөмрəлəриндə чан етдирмишидир. Роман охучулар тəрəфиндən җахшы җарышланмышдыр. Гəзет вə журналларымызын сəһифəлəриндə, елчə дə Москва мəتبuatында дəрч олунмуш рə'йлəрдə əсəрин мəзијјəтлəри əтрафлы кестəрилмəклə, гүсурлары да гəјд едилмишидир. Мүəлиф китаб шəкинидə бурахдырмаздан əввəl «Тəрсанə»ни тəзəдən ишлəмиш, мүйјөн фəсиллэр артырмыш, бə'зи эпизодлары атмыш, романы охучулар даһа биткин вə тəсирли шəкилдə чатдырмаға чалышмышдыр. Чан олунмуш Һəsən əсəрə тəзəдən җарытмағ, əсəр үзəриндə јенидən ишлəмəк, ајдыңдыр ки, чəтин, мүрəккəб ишидир. Јарадычылыгын сирли, мəс'улијјəтли бир мəрһələсидир. Буна кəрə дə җахын күнлəрдə җазычы илə кəрүшүмүз заманы Һəмин мəсələдən сəһбət ачылды.

— Һəsən мүйллим, охучулар сиз даһа чох кəңлəрнин Һəјатындан, əмəјиндən, мүрəккəб, зиддијјəтли вə марағлы өмүр јолларындан јазан бир гəлəм саниби кими таныјырлар. Роман, повест вə Һəкајəлəриниздə, филмлəриниздə, Һəтта детектив əсəрлəриниздə дə сиз бу чəһəтə, бу өн'əнəјə садиг җалмысыңыз. Фəһлə мөвзусуна исə, Имран Гəсимовла биркə җаздыгыңыз «Иллəр кечир» романындан сонра бəлə долгуи вə кениш шəкилдə, илк дəфə «Тəрсанə» романында мурачиғ етмисиниз. Сиз мүйасир фəһлəлəрнин вə эијалыларын Һəјатындан роман јазмаға Һəвəслəндирип, чəлб едэн нə олмушдур?

— Мəним гəһрəманларым чоху əмək адамларыдыр, колхозчулар вə фəһлəлəрдир, телефончу, лифтич вə саир садə пəшə саниблəридир. Бу адамларын һамысы илə, бүтүн кəлчək гəһрəманларым да мən иш үстүндə, мұхтəлиф мүйсəнсəлəрдə, завод вə фабриклəрдə растлашмынам, таныш олмушам. Фəһлə Һəјатыны чох севирəm. Һəм дə ишдик фəһлə марағлы өмүр јолу, зəппин дахил алəми, марағ дəирəсинин, дүјякəрүшүнүн кенишлји, интеллект санијјəсн илə сенилр. Мүйасир фəһлə Һəјатынын елə тəзə проблемлəри вəр ки, бəдин əсəр үчүн чох марағлы мөвзу ола билэр. Мəним бу Һəјата мурачиғ елəмəјимин. «Тəрсанə» романынын јаранмасынын сəбəбл фəһлə сифинə, хүсусən Бакы тəрсанəлəриндə, имамларда, заводларда кəрдүјүм садə, кəзəl, бəјүк үрəклин адамлар мəһəббəтимдир.

— Шүбһəсиз ки, сиз бу фикирлə разылашарсыңыз ки, «Тəрсанə» əслиндə сыфф истəһсалат романы дејил. Јəгин ки, җаршыңызда бəлə бир мəгсəd гəјмəмысыңыз да. Әсəрин бу кејфијјəтинин нечə гəјмəлəндиришиниз? Умумијјəтлə, «истəһсалат романы» аңлајышына нечə бахырсыңыз?

— Догрусу, мən бəдин əсəрлəрин, конкрет дəсəк, мөвзусу фəһлəлəрин, колхозчуларын Һəјатындан алыпмын əсəрлəрин бəлə хүсуси адлар алтында группаландырылмасынын əлəјиннəјим. Бəдин нəсəрин əсəс мəзијјəтнин онун тəсвир етдији адамларын сənəти илə бағламағ, əсəрə јалпыз бу мөвгедан гəјмəт вермəк садəлəвһлүкдүр. Əмək адамларынын Һəјаты əдəбијјата даһа əсəслə, јүксək сənəткарлыгға, үмумилəндирилмиш шəкилдə кəлмəли-

дир. Амма гəһрəманын сənəти, мəштулијјəти, иш заманы һансы «технология процесслəри» Һəјата кечирмəsi, əмəјинин заһир тəсвир илаледичи амил дејил; инсанлыгы, характери, мəнəви əхлағи кејфијјəтлəри, дөврүмүзүн үмуми сəңијјəсини əкс етдирə билмək имканлары əсəсдыр. Бу мəһадə сыфф истəһсалат, əмək романы јохдур; олсə да бу һадисə əсил бəдин нəсрə јабанчы бир һадисə кими ислəнмəлидир. Чəмијјəтимиздə инсанын əмəји ичтимай маһијјəт даһыдыгына кəрə, заһир рəнк вə атмосфер əламəтлəри кими јох, инсанын чəмијјəтдəки ролуну кестəрп чидди амил кими əкс етдирилмəлидир. Заводларын, фəһлə Һəјатынын тəсвириндən актуаллыг вə мода хатирпə истифадə едєлєрнин əсəрлəринин агибəти бизə җахшы мə'лумдур. Əслиндə, бəлə əсəрлəрдə əмək объектлəри инсан Һəјатындан голуб ајрылыр, ичтимай маһијјəтинин итирлр, гуру фона чевриллр. Бəлə җазыларын конфликтлəри дə мə'лум, шаблон чизкилəрə əсəслəнлр, инсанларын характериндən, шəхсијјəтиндəк доған мəнəви-фəлсəфи бир проблем кими əкс етдириллр, мүйлифин уј дурдуғу өтəри, јаланчы деди-гуду тəсир бағышлр. Бəлə рəј доғур ки, сурəтлəр Һəмин мүйнтə башға планетдən кəлиб дүшүблəр, робот кими Һəзыр програмларла Һəрəkəт едир, отуруб дурурлар. Шүбһəсиз ки, бу, мүйасир нəсəрин јолу дејил. Əввəl лəр дə мən бəлə дүшүмүшəm. Мəсələn, «Гəјмəтли дамчылар» Һəкајəсини јадə салын. «Телефончу гыз»да дə адамларын мүйасибəтлəрини өн планда вермəјə чалышмынам. «Мəчүзəлəр адасы»нда дə бəлəдир. Мəним филмидən əввəl Нефт дашлары һағгында кəзəl сənəдлəр лентлəр јарадылмышды. Тəкратдан, охшарлыгдан горулмағ үчүн мəсələни сыфф драматик планда гəја билмəздим. Буна кəрə дə инсанларын əлүмлə, тəһлүкə илə үз-үзə дəјандығларыны вə бу мүйариздən галиб чыхдығларыны, бəркијиб учалдығларыны јумористик планда əкс етдирмəјə чалышдым. Камран гочалан, мəһсулдарлыгы ашағы дүшən бургулары тəрк едир, тəзə бургуларда чан атыр, ону боллу пул газанмағ марағландырыр. Бригаданы Мəрјəмə верилр. Гыз бəлə

мəс'улијјəтдən гөрхүб чəкипмр. Тəдричəl мүйасир бəтлəр дəјишлр, о, өз јерин талыр. Мəрјəмə банчылыгы илə бригада сəккиз буруг «дириллр». Бу бургуларын Һəјата гəјтарылмасы, Камраны дə «дирилмəsi», дүз јолə гəјытмасы кими мəһалашыр. Мən бəдин əсəрдə истəһсалат процессинин ролун тəхминən бу чүр тəсəввүрүмə кəтирлрəm.

Очєркин, сənəдлн əсəрин өз јери вəр, бəдин өсєрин өз јерл. Əлбəттə, истəһсалатда елə проблемлəр орта чыхыр ки, онларын «тəфəррүатына варамағ» əсəрин идеја сиглəтини, бəдин сənəткарлыг күчүн артыра билэр. Бир шəртлə ки, бу проблемни өзү тəзə олсуи, мүйјөн ичтимай идеаллр вəр əкс етдирсин. Мəсələn, «Сəнин мүйасирин филмини јадə салағ. Гојулан мəсələлəр чидди дөлəт əһмийјəти дашыјыр. Мən Һəмин проблемни бəлə бир мəсəlлə ифадə етмək истəдирим: «Зəрəри јарысында гəјытмағ да хејрдир». Сən тикирсən, əкєр тикинти баша чатана кими бу технология процессин əвэзинə јениси јараначарсə, тикинти əһмийјəтини итирчəксə— ону индидən, јарымчыг гојмағ, сəвин јарысында гəјытмағ, олмəзми? Чох чидди мəсələдир вə филмин идејасы инди дə актуал олсн бу мəсələ илə бағлы шəрһ едиллр. Бəјүк мəһадə, вəтəндашлыг, инсан мəс'улијјəти вə саир чидди проблемлəр конкрет Һəјат материалы үзəриндə бəдин ифадəсини талыр.

Бə'зи бəдин əсəрлəрдə исə истəһсалатын елə проблемлəри гојулур, елə конфликтлəрə тохунулур ки, Һəјатда чохдан бəлə едиллр гуртарыл. Һалбуки əсəрин күчү вə өмүр мəһз онун идејасынын, ичтимай конфликтлəринин өмүрүндə асылыдыр. «Тəрсанə» романында мүйасир кəмигəјырма сənəјесиндə Һəлєлик арзу олунан, илазма энєргийсиндən истифадə проблемини гојанда мən мəһз буна əсəслəнмышам. «Тəрсанə» адамларын— Адалышын, Сəмəдзəдəнин, Əјјуб Гəриблинин, Сəлимəнин, Лəлəшин «романыдыр», кəмигəјырма мүйсəнсəсинин, адл бир тəрсанəнин јох. Бурдан бəлə бир фикир доғмасын ки, «Тəрсанə» «истəһсалат романы» дејилсə, јалпыз фондур. Јох, «Тəрсанə» бизим Һəјатымызын бир парчасыдыр.

— Бəдин əсəрдə инсан вə истəһсалат процесин проблеминин гојуллушу заманы һансы тəпəсүбə əсəсланмағ лəзым олдуғуну акадємик Мəммəd Ариф җахшы ифадə етмишидир: «Мүйасир «истəһсалат романында» охучу истəһсалатда апарычы рол ойнајан, јарадычы иши тəшкил едєн адамлар, онларын əмək процесиндə əлдə етдиклəри јени ичтимай психологи кејфијјəтлəри кəрмək истəјир».

— Мən бу фикирлə тамамилə разыјам.

— Һəмин сөзлəрин мəһз «Тəрсанə» романы һағгындакы мəғалəдə дејилмəsi, кəрүнүр, тəсəдүфи дејил. Тəрсанəдə ишлəјən, тəрсанə илə бу вə ја башға шəкилдə бағлы адамларын— мүйасирлəримизин тəсвиринин романда əсəс мəгсəd олдуғу башға тəғидчилəрин дə дигтəтини чəлб етмишидир. Хүсусən əсəрин конфликт ки һағгында сəһбət кəдən дə. Сиф Əфəндијев, Əјјуб Гəрибли— Əлєскєр Адагы мүйасибəтлəринин кенишлəндирилиб романын əсəс конфликтини чеврилмəдијини ирад тутур. Бизə Мəммəd Арифин бу фикри əсəслы кəрүнүр ки, «Əјјуб Гəриблинин интрига хассијјəти дашыјан мүйаризəсиндə оријиналлыг јохдур, бу бајағы вə чəнəнмиш əһвалаты əсəс конфликт кими икишəф етдирмəдији үчүн мүйлифи гынамағ һаһағдыр». Лакин Мəммəd Ариф дə истəһсалатда мəһкəм бағлы олан конфликтин олмəмасыны романын зəиф чəһəтн һесаб едир. Бу фикирлəрə сизин мүйасибəтиниз

билмәк марагы оларды... Әлбәттә, мұасир әдәбијат-шұнасында конфликт мәселәсинин ғојулушуна әв-вәлкі тәләбләрлә жанашымыр. Бизчә, мұасир әсрин сәчијәви чәһәтләрийдән бири дә заһири кон-фликтдән имтинадыр. Нәср әввәлки тоғушмалар-дан, гәһрәманларын ајдын көрүнәи «дәјүш мөвгелә-риндән» әл чәкир; мұасир һәјатын хұсусијәтләрикә ујғун оларат, конфликтләрин «јералты ахарлары», инсанын мә'нәви-психоложи аләминдә үзә чыхан тә-заһүрләри, һәтиман зиддијәтләрин фәрди аләмләрә дүшәи әкс-сәдасы јазычыны даһа чох марағланды-рыр. Сизчә, бу мәсәлә «Тәрсанә»дә нечә һәлл олу-нуб?

— Ајдын мәсәләдир ки, күчлү конфликт бәдин әсрин тә'сирини артырыр, јазычы идејасынын шәр-һинә көмәк көстәрир. Амма конфликт ки сүн сурәт-лә күчләндирмәк, «тә'сирлијијә» артырмаг мејди дә әбәсдир. Доғрудан да, индики нәср үчүн конфликт-тин заһири еффеќтиндән чох мә'нәви аләмдә «јајыл-ма далғалары», образлары ашкарлама имканлары сәчијәви вә гијмәтлидир. «Тәрсанә»дә Мәммәд Ари-фин дедији ки, «бәјүк вә бирләшдиричи конфликт бир сыра кичик, бир-биринә бағлы конфликтләрлә, дүјүмләрлә» әвәз едилмишдир. Үмуми, бирләшди-ричи бир конфликт јаратмаг аз-чох сәриштәли бир адам үчүн о гәдәр дә чәтин дејил. Амма демәлијәм ки, «Тәрсанә»дә белә бирләшдиричи хәтти, кон-фликт сурәтләрин мә'нәви-психоложи аләминдә ах-тармаг даһа дүзкүн оларды. 30—40-чы илләрдә бә-дин әсәрләрин чоҳунда әсас мұнағишә чеврилән габагчыларла, сәмәрәләшдиричиләрлә идәрә рәһ-бәрләри арасындагы конфликтләр инди фәлјетон мөвзусу олуб. Фәһләләрин дә, мұәссисә рәһбәрләри-нин дә сәвијәси әввәлки дејил. Буна көрә дә Әләс-кәр Адалы—Әјјүб Гәрибли мұнасибәтини романын әсас мұнағишәсинә чевирмәи мәсәдәујғун билмә-мишәм. Јакин бу, о демәндирми ки, инди конфликт јохдур? Вар. Анчаг индики мұнағишәләр, доғрудан да, башга сәчијәләрди. Һәјатын, инсан мұнасибәтлә-ринин даһа дәрин гатларында һәрәкәт едир. Мән әсәрләрдә дә бу дәринлијин тәрәфдарыјам...

— Инди ки, Әјјүб Гәрибли—Адалы мұнағишә-сини күчләндирмәјә еһтијач дүјмүрдүнуз, әсәр үзә-риндә ишләркән Әјјүб Гәриблијә нәјә көрә хұсуси диггәт јетирмисиниз? Гәзәтимизин сәһифәләриндә дәрч едилмиш тәзә фәсидләр көрүнүр ки, бу сүрә-тин журнал варианты сизи гагә етмәмиш, онун һан-сы чәһәтләрини исә габарыглашдырмаға еһтијач дүјмүсүнуз.

— Еләдир. Анчаг бу, һәмнин конфликт дәрин-ләшдирмәк мәсәди күдүр. Әксинә, мәнә белә кәл-ди ки, Әјјүб Гәрибли ки ми марғлы образ илк вари-антда мұәйән дәрәчәдә көрәксиз, лүзүмсүз хырда-лыгларла үјүр. Мән сурәти белә артыг јүкдән хилас етмәк истәдим. Әјјүб Гәриблидә елә чәһәтләр көр-дүм ки, бунлар мұасир фәһлә һәјатында, заводларда хұсуси гијмәтләндирилир. Јадынызда варса, журнал-да онун вәсвәсылығына ишарә вар. Бу, ону һәтта өз гардашы, әсрин гәһрәманы Әләскәр Адалы ки-ми јакшы адамла да үз-үзә кәтирир. Гәрибли, «үмуми ишин хејринә» көрә һәтта гардашыны да бағышламыр.

— Дедикләриниздән белә чыхыр ки, тәзә ва-риантда Әјјүб «мүсбәт чәһә»јә, кечмишдир. Белә олса, Гәрибли—Адалы тоғушмасы өз әһәмијәтини итирмәзми?

— Тәзә вариантда Әјјүб Гәрибли доғрудан да әсрин мәркәзи сурәтләрийдән биринә чеврилмиш-дир. Анчаг, мәнчә, Гәрибли—Адалы тоғушмасы мәнфи-мүсбәт гүввәләрин тоғушмасы дејил, ифрат вәсвәсылыгта чәсарәтл ахтарышларын, новаторлу-ғун тоғушмасыдыр. Әјјүб нәгсанлара гаршы барыш-

мазлыгы илә, адамлара сәһвләри бахымындан гијмәт-вермәси илә дә диггәтлә тәләб едир. Бүтүн бу кәјфи-јәтләри ону завод директорлуғуна гәдәр учалдыр. Ә. Гәриблинин бу хұсусијәтләринин мән индики шә-раитдә, мұәссисәләрдә әмәк интизамынын, гајда-га-нунун горунмасына хұсуси диггәт јетирилән бир вахтда бәдин әсәр үчүн марағлы һесаб етдим. Илк бахышда ади көрүнән елә чәһәтләр вар ки, өлкәнин халғ тәсәррүфатына миллионларла зијан вурур. Гә-рибли ки милләт принципаллыглары илә, ичкијә, әлиәријилә, бүтүн әһитиләрә гаршы барышмазлыг-лары илә белә бир мұасир проблемни ифадәчәси ки-ми чыхыш едирләр. Бу кәјфијәтләр әсрин мұасир-лик руһунун күчләнмәсинә тә'сир көстәрә биләр.

— Ајдындыр ки, һәр һансы әсәр мұәллифин ја-радычылыг ахтарышларынын, шәхсәјјәтинин зәрури-мәнтиги нәтичәси ки ми мејдана чыхыр. Амма, һәр һалда, әсрин јаранмасы мұәйән бир һадисәдән, бә-зән кичик бир тәсәдүфдән, тәкәндән башлајыр. Бу чәһәтдән «Тәрсанә»нин јаранмасы барәдә нә дејә би-ләрсиниз?

— Чәтиндир бу суала чаваб вермәк. «Тәрсанә» илләрлә ичимдә јашајан фикирләрин әксийди. Бу фи-нирләр һарда, һансы андан, һансы күндән башлајыб, билмирәм. Тәрсанәләрә тәз-тәз кедирдим. Тә'хирә да-јанан кәмиләрин фәһләләри илә көрүшүб сәһбәт едирдим. Бир дәфә радио үчүн очерк јазмады идим. Тәзә бир кәми һаггында... Әврандим ки, кәминин гурашдырылмасында өлкәнин үч јүзә јакын Заводу, мұәссисәси иштирак едир. Әлагәнин белә кениш ми-ғасы мән иһејрәтләндирди. «Тәрсанә»нин јаранма-сы беләкә дә о фактдан башлајыб.

— Романда тәрсанәјә илк дәфә кәзән Лалә кә-минин суја бурахылмасыны белә бир һейвәтлә сәйр едир: «...Суја кәми бурахачагдылар... Нәһәнк иди. Өзү дә ону јанпәртү бурахдылар. Кәми о һүндүр-лүкдән сүрүшүб дүшәндә дәннәдә елә бил түфан гонду. Кәми ләнкәр вура-вура дүз адамларын үстү-нә кәлирди. Мән јаманча горхдум. Чыгырдым. Бир-дән һараданса балача бир гајыг чыхды. Лап гарыш-га бойда. Кәмијә сары үздү, бурнуну онун көвдәси-нә дирәди, кәмини дајандырды. Сүкаһсыз кәмини. Соңра да апарып саһилә гојду». Мұшәһидә дәгигли-ји илә сечилән белә парчалар, ајдындыр ки, тәрсанә һәјатына јакынлыг нәтичәсиндә јарана биләрди...

— Мисал чәкијиниз һәмни парчада Лалә Адалы-ны суја бурахылан кәмијә, өзүнү исә гајыга бәнзә-дир. Бу тәсәдүфи дејил. Јә'ни бәјүк адамларын да тәләи бә'зән ади, кичик адамлардан, әтрафымыз-дакылардан асылы олур. Кәминин суја бурахылмасы романда Адалы—Лалә мұнасибәтләрини ачыр. Ја-хүд, Гәзәнфәр киши өләндә кәмиләрин адыны чә-кир, өз достлары, әзизләри ки ми.

Әјјүб Гәриблинин характери сүпүркәчи кәми мә-сәләси илә даһа да ајдынлашыр. Адалынын плазма илә ишләјән кәмијә бағлылығы да беләдир. Плазма кәләчәјин енерјисидир. Адалы да кәләчәклә јаша-јан адамдыр. Бүтүн бунлар һамысы јенә о фикри гүввәтләндирди ки, мән, тәрсанәдән мұасирләри-минин тәсвири үчүн бәдин вәсигә ки ми истифадә ет-мәјә чалышмышам.

— Белә бир мұасирлик мејлинин «Тәрсанә»дә бә'зән ифрата вардыгы, заһири сәчијә лашыдыгы мәтбуатта гејд олунуб. Гәһрәманларын бә'зән сүн'и интеллектуаллыг чәһдләринә ирал туғулур. Бизчә, бу һал романда о вахт өзүнү көстәрир ки, сиз сурәтләрин өзләрини даңышдырмаг, оларын дахли әһкинлијини көстәрмәк әвәзинә, өзүнүз даңышыр-сыныз. Әсәрдә сурәтләрин дилинин бә'зән лазымы сәвијәдә типикләшдирилә билмәдјини дә гејд ет-мәк олар. Көрүнүр, роман үзәриндә ишләркән белә мәсәләләри нәзәрә алмысыныз.

— Мән, әсәр һаггында рә'ј јазан, өз мұнасибәт-ләрин сәјләјән мұәллифләрә тәһәккүрүмү билдир-мәк истәјирәм. Оларын тәғиди фикирләри әсәр үзәриндә ишләјәндә мәнә көмәк еләјиб. Разылашма-дыгым чәһәтләр дә вар. Мән, ағылы, мәнкәм ха-рактерли адамларын сурәтләрин јаратмаға сәј көстәрмишәм. О ки, галды сәһбәтләрин мөвзусы, мәнчә, инди халғымыз елә инкишаф сәвијәсиндәдир ки, белә мөвзулар—тәбиәтти горунмасы, мұһарибә-ләр, шүаланма проблеми вә саир һәр евин сәһбәти-нә чеврилир; ади адамлар бәјүк мәсәләләр һаггында дүшүнүрләр.

Јери кәлмишкән дејим ки, сон вахтларда тәзә бир сәсәри јазмышам. «Сәадәттин гијмәти» ады-нан бу кино-повестдә дә фәһлә мөвзусу гәлмә алы-ныб. Ади бир електрик монтажору тәсвир едилди. Амма бу ади адам бәјүк ишләрдә иштирак еләмәли олур, чидди мәсәләләрдән даңышыр. Бизим һәјаты-мыз беләдир. Проблемләр чоҳдур вә бу проблемләр һамыны дүшүндүрүр. Кино-повестдә инсанлыг ләја-гәти, даһа конкрет десәк, фәһлә шәрәфи проблемни гојулур. Еһтијач вә инсанлыг. Һәјатын мұвәггәти чәтинликләринә табламајыб, өзүнү дәннәшмәји, өзү-нә хәјанәтин комедијасы. Бир фәрдин сымасында көстәрмәк истәмишәм ки, өзүнү горумаг үчүн инса-нын дәјанәти чатар. Һәр кәс өз јерини тутса, өз ишини көрсә, әмәјинә вичданла јашаһа, бизә мане олан бир сыра чәтинлик өз-өзүнә ајадан гал-хар.

— Сизи һәм дә кино режиссору ки ми таныјы-рыг. Вахтышызы бу ки ишә нечә бөлүрсүңүз? Өзү-нүзү нә вахт даһа күчлү, инамлы һисс едирсиниз, јазычы ки ми, јохса режиссору ки ми? Бу сәһәтләрин бир-биринә тә'сирини өз тәчрүбәһиздә нечә мұшәһи-дә етмисиниз?

— Далбадал филм чәкмәк истәмирәм. Јәр дәфә кағыз үзәринә даһа бәјүк мәнәбәтлә гајыдырам. Дејә билмәрәм нә вахт инамлы олурам. Илк кадрла-рын чәкилиши дә, илк вәрәгләрин јазылмасы да мән үчүн ејин дәрәчәдә һәјәчанлы олур. Кино мәнә нә ејрәдиб? Һәр шәјдән әввәл конкретлиги. Мән бу-ну әдәбијатын хејринә һесаб едирәм. Белә кон-кретлик, елә билмәрәм ки, «Тәрсанә»дә дә вар. Ам-ма «Тәрсанә»нин экранлашдырылмасы чәтиндир, мүрәккәб ишдир. Һәлә ки, дүшүнүрәм. Бәкдә дә ак-тјор тапылса, фикрим ајдынлашар. Биринчи нөвбә-дә Адалыны, Сәлимәни ојнаја билән актјор лазым-дыр. Мән јазычы—кино-режиссору мұнасибәтиндә бүтөв, тамамланмыш, нечә дејәрләр, «диалектик» бир ардычылыг көрүрәм. Һәјатда чалыг шәкилдә көрдүкләримиз сөзә чеврилир, соңра экранда тәзә-дән чанланыр.

— Һәсән мұәллим, сәһбәтимиз «Тәрсанә» һаг-гында иди. «Тәрсанә» илә дә гуртара... Романын ән вачиб хәтләрийдән бири—инсан һейсәјјәтинин ојан-масы, дирчәлмәси, һәр чүр мәнкәнәдән, буховлар-дан азад олмасыдыр. Һәр сурәтин ојанмасы бир нөггәдән, бир тәкәндән башланыр. Белә мә'нәви дирчәлиш, ојанма Лаләдә дә, Адалыда да, Сәлимәдә дә, Сәмәдзадәдә дә, Нәчәфдә дә мұшәһидә едилди. Инсанын мә'нәви таразлыға, дүз јола дүшмәсинә бә'зән, Лаләнин дедији ки ми, «герышга бойда»ла-рын да көмәји олур. Мүрәккәб һадисәләр, бу күн үчүн сәчијәви олан кәркин мұнасибәтләр вә һәмни мұнасибәтләрдә ади инсанын кетдикчә бәјүмәси, адилликдә гејри-адиллијин кәшфи, кичикликдә—кә-һәкилијин галиб кәлмәси вә јашамасы, һәјатымы-зын мұһүм вә мұасирлик бахымындан чох характе-рик чизкиләридир...

— Бир јазычы ки ми мән бу чәһәтләр, доғрудан да, чох марағландырыр, кәләчәк ишләрим, јарады-чылыг ахтарышларым да һәмни истиғамәтдә олачаг-дыр.

Сәһбәти јазды Сабир РҮСТӘМХАНЛЫ